

ΚΕΚΜΟΚΟΡ

15^{es} Διεθνείς Ημέρες Κοινωνιολογίας της Εργασίας (JIST)

Αθήνα 11-12-13 Μαΐου 2016

Κρίση/εις, και κόσμοι της εργασίας

Ανθρωπολογικό στοιχείο του πυρήνα κάθε ανθρώπινου πολιτισμού, η εργασία, στις κοινωνικές της μορφές, μεταλλάσσεται από την εκάστοτε δυναμική του καπιταλισμού. Είναι λοιπόν άρρηκτα συνδεδεμένη με τις κρίσεις που αυτός βιώνει μέσα από έναν συνεχή και επαναλαμβανόμενο τρόπο.

Ο όρος «κρίση» εμπεριέχει μια ιστορική διάσταση υπό την έννοια της αλλαγής η οποία μπορεί να οδηγήσει σε αυτό που οι ιστορικοί ονομάζουν «ιστορική ρήξη». Πώς μπορούμε να καταλάβουμε την επίδραση αυτών των κρίσεων στην ιστορία της εργασίας; Πώς οι δυναμικές που αυτές οι κρίσεις γεννούν, συμβάλλουν στο να δομήσουν και να αποδομήσουν τους κόσμους της εργασίας; Τι συμβαίνει την σημερινή περίοδο; Τι διδάγματα μπορούμε να αντλήσουμε από το παρελθόν;

Η έννοιας της κρίσης σήμερα χρησιμοποιείται για να περιγραφούν αλλαγές, οι οποίες, με την παγκοσμιοποίηση, αφορούν ολόκληρο τον κόσμο. Με την κοινά αποδεκτή άποψη σύμφωνα με την οποία έχουμε εισέλθει σε κρίση από το 2007 και που χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς ως «μεγάλη ύφεση», αυτή η έννοια γίνεται εκ νέου επίκαιρη τόσο ως κατηγορία ανάλυσης όσο και ως κατηγορία της δράσης για πολυάριθμους κοινωνικούς δρώντες.

Αλλά τι νόημα να δώσουμε στον όρο «κρίση» ο οποίος επιπλέον χρησιμοποιείται ευρέως εδώ και πολύ καιρό στην Κοινωνιολογία της Εργασίας; Πρέπει να συνεχίσουμε να τον χρησιμοποιούμε ακόμα και αποδεχόμενοι ότι η τωρινή κατάσταση έχει τις ρίζες της σε μια ρήξη που έχει συντελεστεί εδώ και 40 χρόνια; Πράγματι, θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ότι, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ζούμε σε μία διαδοχή κρίσεων μέσα στην ίδια κρίση (τη κρίση του φορντισμού ή του καπιταλισμού), δηλαδή σε μια συνεχή κατάσταση δομικών αλλαγών.

Έτσι οι σοβαρές επιπτώσεις της χρηματιστηριακής απορύθμισης ως αποτέλεσμα της κρίσης ή των κρίσεων, οι οποίες βαρύνουν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες από το 2007, (κρίση χρέους, τραπεζική κρίση, οικονομική και κοινωνική κρίση), έρχονται να συνδυαστούν με τις αλλαγές που προήρθαν ως απόρροια του σύνολου των πολιτικών και των μεταρρυθμίσεων που επιτελέστηκαν αρκετά νωρίτερα από αυτή την χρονολογία. Οι Διεθνείς Ημέρες Κοινωνιολογίας της Εργασίας (JIST 2016) θα προσπαθήσουν να προσεγγίσουν και να αναλύσουν τα δεδομένα αυτής της τελευταίας δεκαετίας –ως συνέχεια προηγούμενων τάσεων αλλά ενδεχομένως με τα δικά της ξεχωριστά χαρακτηριστικά.

ΚΕΚΜΟΚΟΡ

Στις χώρες της Ευρώπης επιτελείται μια διαδικασία αποδόμησης των κόσμων της εργασίας όπως διαμορφώθηκαν από το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου. Διακυβένεται το σύνολο των όρων και της νομοθεσίας που διασφάλιζαν τα περιβάλλοντα εργασίας και επιχειρείται μια προσπάθεια υπαγωγής τους στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές που συνοδεύουν τη νέα περίοδο της παγκοσμιοποίησης.

Όμως πέρα από την ανάλυση της αποσύνθεσης των κόσμων της εργασίας θα πρέπει να αντιληφθούμε τις δυναμικές, και τις αιτίες προκειμένου να συμβάλλουμε στην ανάδειξη των λύσεων αναδόμησης τόσο της εργασίας όσο και της ευρύτερης κοινωνικής αλλαγής. Αν αναφερθούμε στο παρελθόν, η κρίση της δεκαετίας 1920-1930, αποτελεί ένα ορόσημο και παραμένει μια κεντρική αναφορά στον κατάλογο των αναπαραστάσεων της οικονομικής κρίσης. Αλλά όσο δραματική κι αν υπήρξε αυτή η περίοδος, τροφοδότησε συμβιβασμούς και οδήγησε σε δομικές ανακατατάξεις, τουλάχιστον στις δυτικές χώρες. Έτσι το New Deal, η σοσιαλδημοκρατική συναίνεση, ο φορντικός συμβιβασμός, εκφράσεις που παραπέμπουν στις κυρίαρχες μορφές ρύθμισης της εργασίας και της μισθωτής σχέσης των προηγούμενων δεκαετιών, προέρχονται και από τις δυναμικές που γεννήθηκαν από την κρίση της δεκαετίας του `20. Δεν θάπρεπε λοιπόν να αναλύσουμε την σημερινή κρίση υπό το πρίσμα νέων προοπτικών και δυνατοτήτων που γεννιούνται;

Στα πλαίσια αυτής της γενικής προβληματικής, οι Διεθνείς Ημέρες Κοινωνιολογίας της Εργασίας (JIST 2016) επιχειρούν ένα ιδιαίτερο προσανατολισμό στις χώρες του Νότου. Η συνδιοργάνωση τους από το LEST, το ΚΕΚΜΟΚΟΡ του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής και την Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής και η επιλογή της Αθήνας αποτυπώνει τον προσανατολισμό προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, κυρίως αυτές που αντιμετωπίζουν τις επιπτώσεις της κρίσης υπό το καθεστώς αυστηρής λιτότητας αλλά και με πρωτοφανείς κοινωνικές κινητοποιήσεις. Αυτές οι χώρες δεν αποτελούν τα «εργαστήρια της κρίσης» μέσα στα οποία γίνονται πειραματισμοί για τους νέους κανόνες και τις νέες συνθήκες εργασίας;

Ο προσανατολισμός μας περιλαμβάνει και τις χώρες της νότιας όχθης της Μεσογείου, που κι αυτές μαστίζονται από ιδιαίτερες κρίσεις, στις οποίες η αλληλεξάρτηση με τις χώρες του βορά επιτείνεται (κυκλοφορία προϊόντων, κεφαλαίων, προσώπων...) κρίσεις που επηρεάζουν άμεσα τις μορφές εισόδου στην εργασία (έμμισθη, άτυπη εργασία, μετανάστευση...). Ευρύτερα ο προσανατολισμός μας απευθύνεται στις χώρες και ηπείρους όπως οι χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Αφρικής ή της Ασίας, οι οποίες έχουν γνωρίσει και δοκιμαστεί από μεγάλες περιόδους κρίσης και δομικών μεταρρυθμίσεων. Τι έχουν να μας μάθουν; Τι μπορούμε να μάθουμε από την εμπειρία τους;

Στις 15^{ες} Διεθνείς Ημέρες Κοινωνιολογίας της Εργασίας (JIST) θα διερευνήσουμε και θα αξιολογήσουμε, τόσο την έννοια της κρίσης, όσο και τις εμπειρικές πραγματικότητες που περικλείει μέσα από την αμφίδρομη κίνηση της αποσύνθεσης και της ανασύνθεσης της εργασίας. Θα δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στις κοινωνικές και

ΚΕΚΜΟΚΟΡ

επιστημονικές χρήσεις της έννοιας, στην εννοιολόγηση της αλλά και στις εμπειρικές της μορφές που αναλύονται ή εκδηλώνονται με όρους τάξης, φύλου, φυλής, γενεάς. Η πρόσκληση προτείνει να εντάξουμε αυτά τα ερωτήματα στους διαφορετικούς άξονες που τέμνουν τα κύρια αντικείμενα και τις θεματικές της κοινωνιολογίας της εργασίας.

Άξονας 1. Ο Βοράς και ο Νότος υπό το πρίσμα της κρίσης

Οι χώρες βρίσκονται αντιμέτωπες με τις τρέχουσες διαδικασίες σε συνάρτηση με τη δική τους ιστορία και χρονικότητα. Οι κρίσεις συμβάλλουν στο να ομογενοποιήσουν, αλλά και να διαφοροποιήσουν τις χώρες τόσο μεταξύ τους όσο και στο εσωτερικό τους. Στο εξής, μπορούμε να διερωτηθούμε για τα χαρακτηριστικά του «ευρωπαϊκού μοντέλου εργασίας» και σε ότι έχει απομείνει από αυτό στις σημερινές συνθήκες. Ειδικότερα, πώς οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης διαρθρώνονται με τις διαφορετικές εκδοχές αυτού του ευρωπαϊκού μοντέλου εργασίας στις χώρες του Βορά και του Νότου της Ευρώπης;

Κατά πόσο οι χώρες που βρίσκονται σε Μνημόνιο (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιρλανδία), αποτελούν ειδικές ζώνες όπου δεν εφαρμόζεται το ευρωπαϊκό δίκαιο και όπου εμφανίζονται νέα περιβάλλοντα εργασίας;

Υπάρχουν εκεί εναλλακτικές λύσεις και κοινωνικοί νεωτερισμοί που αναδύονται; Ποιες είναι οι αμφισβητήσεις, ποια τα κοινωνικά κινήματα, ποιες μορφές κινητοποιήσεων και αντίστασης εμφανίζονται; Ποιες είναι οι σωστές κλίμακες μέσα από τις οποίες μπορούμε να παρατηρήσουμε αυτή τη διαδικασία; Τα φαινόμενα μετανάστευσης, κινητικότητας και διακίνησης σε ενδο και εξω ευρωπαϊκά πλαίσια, ως απάντηση και στρατηγική των λαών απέναντι στην κρίση, αποτελούν παράγοντες ανασύνθεσης των σχέσεων ανάμεσα σε Βορά και Νότο; Καλούμαστε να προσεγγίσουμε όλα αυτά τα ερωτήματα στο πλαίσιο νέων δυναμικών και αλληλεξαρτήσεων που εξυφαίνονται τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Άξονας 2. Εργασία και απασχόληση: η αποσύνθεση, η ανασύνθεση και οι ευκαιρίες

Ανεργία, υποαπασχόληση, επισφάλεια, άτυπη εργασία και ευελιξία των όρων άσκησης της εργασίας είναι οι πιο ορατές πλευρές των κρίσεων. Θα ρίξουμε το βάρος στον τρόπο μέσα από τον οποίο επηρεάζονται οι διάφορες όψεις της μισθωτής εργασίας, συμπεριλαμβάνοντας το ζήτημα των μισθών, των συνθηκών εργασίας και της κοινωνικής προστασίας. Θα λάβουμε υπόψη τον ρόλο που παίζουν οι αλλαγές στο εργατικό δίκαιο και στην χρήση του, τόσο σε ό,τι αφορά τις συμβάσεις της εξαρτημένης εργασίας, όσο και στην ανεξάρτητη εργασία, και στις αλλαγές που υφίσταται στα μεταξύ τους όρια.

ΚΕΚΜΟΚΟΡ

Με ποιο τρόπο τροποποιούνται οι παγκόσμιες δυναμικές των εισοδηματικών ανισοτήτων σε μακροοικονομική κλίμακα αλλά και στη κλίμακα της μισθωτής εργασίας, του ενεργού πληθυσμού καθώς και των άλλων κοινωνικών διαιρέσεων (κοινωνική τάξη, φύλο, φυλή, γενιά).

Μπορούμε να διακρίνουμε ότι επιχειρείται η ανανέωση της μισθωτής εργασίας με ευθυγράμμιση προς τα κάτω στα πλαίσια της εντεινόμενης πόλωσης μεταξύ των ενεργών πληθυσμών;

Θα πρέπει να διακρίνουμε τους τομείς που επηρεάζονται άμεσα από την κρίση από αυτούς που παραμένουν δυναμικοί στην κρίση (προσωπικές υπηρεσίες, λειτουργικές υπηρεσίες υψηλής εξειδίκευσης και υψηλής τεχνολογίας). Αν από την μια, η κοινωνική επιλεκτικότητα μεταφράζεται από την επιτεινόμενη επισφάλεια συγκεκριμένων κατηγοριών εργατικού δυναμικού (νέοι, γυναίκες, ηλικιωμένοι, μετανάστες, εργαζόμενοι χαμηλής ειδίκευσης) που υποχρεούνται να δεχθούν την υποβάθμιση των συνθηκών της εργασίας τους, από την άλλη δεν υπάρχουν και οι κερδισμένοι της κρίσης, κατηγορίες που επηρεάστηκαν λίγο ή που αποκομίζουν οφέλη; Οι εμπειρίες της ανεργίας και της προσωρινής εργασίας δεν δρουν ταυτόχρονα ως φορείς καινοτομίας των μορφών δραστηριότητας ή της ανανέωσης της χρήσης παραδοσιακών δραστηριοτήτων; Πώς εξελίσσεται η σχέση ανάμεσα σε «άτυπες» και σε «τυπικές» δραστηριότητες, ιδίως στις χώρες του Νότου στις οποίες η άτυπες δραστηριότητες έχουν ιστορικά μεγάλη έκταση, παρά την υπαρκτή τάση αυξανόμενης μισθωτοποίησης και ρύθμισης άτυπων δραστηριοτήτων πχ. της δήλωσης της μη δηλωμένης εργασίας μέσα από κίνητρα που θα δοθούν ώστε να δηλώνονται οι μορφές οικιακής εργασίας. Τελικά, θέλουμε να αναδείξουμε ποια κρίση βιώνουν οι διαφορετικές κατηγορίες και με ποιόν τρόπο.

Άξονας 3. Η ανασύνθεση των επαγγελμάτων στη κρίση

Ιστορικά η διαίρεση της εργασίας επέτρεψε στους φορείς ορισμένων δραστηριοτήτων να κινητοποιηθούν προκειμένου να καταστούν αναγνωρίσιμες και έγκυρες επαγγελματικές κατηγορίες. Κάποια από αυτά τα επαγγέλματα, κατάφεραν, με την πάροδο του χρόνου και με αγώνες διάκρισης για τον ορισμό της επαγγελματικής τους δραστηριότητας ως νομιμοποιημένης αρμοδιότητας, να επιβάλλουν προστατευτικές διευθετήσεις. Κατά πόσο τα προστατευμένα από ανάλογες διευθετήσεις επαγγέλματα, προστατεύονται από την κρίση λόγω των ιδιαίτερων καθεστώτων που τα διέπουν ή αντιθέτως, σε περιόδους κρίσης τα ιδιαίτερα επαγγελματικά καθεστώτα τίθενται υπό απειλή; Η κρίση στα επαγγέλματα θα διερευνηθεί στις ποικίλες δραστηριότητες που συνήθως ομαδοποιούνται κάτω από την ετικέτα του επαγγέλματος, σε διαφορετικά εθνικά ή διεθνή πλαίσια. Η κάθε περίπτωση παρουσιάζει χωρίς αμφιβολία την ιδιαιτερότητα της. Όπως το επάγγελμα του ιατρού, που παρουσιάζεται σταθερά ως το πιο παλιό από τα καθιερωμένα επαγγέλματα, και φαίνεται να βρίσκεται οικονομικά υπό προστασία. Παρόλα αυτά η κρίση, της κοινωνικής ασφάλισης, συνιστά απειλή για το ιατρικό επάγγελμα και κινητοποιεί τους γιατρούς. Με ποιους τρόπους, με ποιες

ΚΕΚΜΟΚΟΡ

διευθετήσεις, ποιες παραχωρήσεις διατηρείται η ισχύς των επαγγελμάτων (profession) στην κρίση; Διαθέτουν διαφορετικές ρητορικές με βάση το κατά πόσο παρουσιάζονται σαν άμεσα εμπλεκόμενα στην κρίση, όπως τα τραπεζικά και τα χρηματιστηριακά επαγγέλματα; Αντίστροφα στους τομείς που βρίσκονται υπό πίεση λόγω της κρίσης αλλά η διατήρησή τους εμφανίζεται κρίσιμη, όπως τα επαγγέλματα που έχουν σχέση με την κοινωνία, την παιδεία ή την υγεία, απειλούνται από την κρίση των δημόσιων οικονομικών, αν και διαθέτουν ισχυρά επιχειρήματα για να συνεχίσουν να υπάρχουν. Η επικείμενη επαγγελματοποίηση ορισμένων επαγγελματικών ομάδων εμποδίζεται ή μήπως επιταχύνεται;

Άξονας 4. Οργάνωση και περιεχόμενο της εργασίας

Οι κρίσεις έχουν επιπτώσεις στην εργασία (οργάνωση, συνθήκες, περιεχόμενο, έννοια, δραστηριότητα, υγεία). Επιβαρύνουν άραγε τις συνθήκες εργασίας των μισθωτών ή υπάρχουν τομείς που αντιστέκονται στην κρίση; Τι επιπτώσεις έχουν στην οργάνωση της εργασίας η ανάπτυξη του μανάτζμεντ της απέριτης παραγωγής (lean management), της προτυποποίησης μέσω συνεχών συγκρίσεων (benchmarking) ή του νέου δημόσιου μανάτζμεντ; Τι νόημα να δώσουμε στην επέκταση των ανεξάρτητων μορφών εργασίας; Συνδέεται με την οπισθοχώρηση της μισθωτής εργασίας ή και με την αναγνώριση νέων μορφών παραγωγικής αποτελεσματικότητας κυρίως σε εργασιακά περιβάλλοντα εντάσεως γνώσης, υπηρεσιών και αυξημένης υποκειμενικότητας; Θα είναι χρήσιμο να διακρίνουμε πολλούς τύπους σχέσης ανάμεσα στην κρίση (εις) και την εργασία: επίδραση της οικονομικής και χρηματιστηριακής δυναμικής, ρητορικές χρήσεις της κρίσης που έχουν στόχο να νομιμοποιήσουν τις αλλαγές που επέρχονται καθώς και τις συνέπειες της υποβάθμισης της εργασίας και της υγείας στην ίδια την εργασία και την παραγωγική επιτέλεση. Η κρίση προσφέρει επίσης ευκαιρίες ενεργοποίησης των πρωτοβουλιών των μισθωτών μέσα από την επαναλειτουργία επιχειρήσεων υπό τη μορφή των συνεταιρισμών.

Θα ασχοληθούμε επίσης με την αλλαγή της σύνθεσης των παραγωγικών ιστών και των τρόπων οργάνωσης, κυρίως μέσα από την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα και την αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων μέσα σε ένα πλαίσιο χρηματιστηριακού καπιταλισμού. Με ποιο τρόπο η κρίση αναδιαμορφώνει αυτή την διαδικασία; Ποια είναι τα αποτελέσματα της στις συνθήκες απασχόλησης και τις εξειδικεύσεις-προσόντα-ειδικότητες;

Άξονας 5. Δημόσιες πολιτικές, δημόσιες παρεμβάσεις.

Ποιος είναι ο ρόλος των δημόσιων πολιτικών στην αναμόρφωση των εθνικών και των ευρωπαϊκών αγορών εργασίας;

Θα διερευνήσουμε τον άμεσο και έμμεσο ρόλο που ασκούν οι Διεθνείς Οργανισμοί και οι νεοφιλελεύθερες ιδεολογίες που χρησιμεύουν σαν σημεία αναφοράς, την εξέλιξη του Δίκαιου και του Εργατικού Δικαίου υπό το πρίσμα των απορρυθμίσεων αλλά και των νέων νομικών ρυθμίσεων, πχ. στο επίπεδο των σχέσεων ανάμεσα σε εργοδότες και

ΚΕΚΜΟΚΟΡ

συνδικαλιστικές οργανώσεις. Θα ήταν χρήσιμο επίσης να διερωτηθούμε σχετικά με τον τρόπο πού οι διάφορες πολιτικές καθώς και οι αποφάσεις μέσα στις επιχειρήσεις, χρησιμοποιούν τη ρητορική της κρίσης ως έναν τρόπο αιτιολόγησης και νομιμοποίησης των δομικών αλλαγών. Οι δημόσιες πολιτικές ξεδιπλώνονται σε διαφορετικές κλίμακες που είναι σωστό να διακρίνουμε όταν πρόκειται να μελετήσουμε τις επιπτώσεις τους πάνω στην εργασία και στην απασχόληση. Αλλά οι πολιτικές απασχόλησης σε περίοδο κρίσης, μπορούν επίσης, να φανούν από “τα κάτω”, στους οργανισμούς όπως πχ ο Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού.

Άξονας 6. Εργασία και δραστηριότητες έξω από την απασχόληση.

Η κρίση ανακατανέμει και με ποιο τρόπο τα δεδομένα «εντός» και «εκτός εργασίας» ή σύμφωνα με μία προσέγγιση πιο υλιστική πως (η κρίση) επηρεάζει τις διάφορες δραστηριότητες (ανα)παραγωγής στις διάφορες σφαίρες του βίου (επαγγελματική και οικογενειακή ζωή, εθελοντική προσφορά, ακτιβισμός, τέχνη, φιλία, έρωτας...) και τις μεταξύ τους σχέσεις; Μπορούμε να εκτιμήσουμε τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης μέσα στο σπίτι, στις δουλειές του νοικοκυριού και την κατά φύλα κατανομή τους; Η οικονομική κρίση επηρεάζει τις μορφές επανεπένδυσης των ανθρώπων στην οικογενειακή, οικιακή ή δημόσια ζωή; Πώς εξελίσσονται οι πρακτικές διεκδίκησης και εθελοντισμού απέναντι στην υποβάθμιση των συνθηκών στην αγορά εργασίας; Πέρα από τη κρίση και τα ερωτήματα που αυτή θέτει στο καπιταλιστικό σύστημα δεν παρατηρείται μια επαναξιολόγηση στο πολιτικό λόγο αλλά επίσης και στην κοινωνιολογική έρευνα των νέων μορφών κοινωνικής οργάνωσης της εκτός εργασίας δραστηριότητας και της επινόησης άλλων τρόπων εργασίας; Ποιες είναι αυτές οι μορφές και ποια η σημασία τους για την εξέλιξη της σύγχρονης εργασίας;

Άξονας 7. Προσαρμογές, αντιστάσεις και κινητοποιήσεις

Οι κρίσεις είναι επίσης η βαθιά κρίση των πολιτικών αναπαραστάσεων και των αγωνιστικών δεσμεύσεων. Αυτή παίρνει συχνά την μορφή μιας γενικευμένης δυσπιστίας απέναντι στις διευθυντικές ελίτ, τους πολιτικούς θεσμούς και γενικότερα απέναντι στους φορείς αντιπροσώπευσης των μισθωτών και των πολιτών. Στις περισσότερες χώρες, δίπλα στις πιο κλασικές και οργανωμένες μορφές αντίστασης και συλλογικής κινητοποίησης, που αναβιώνουν μέσα στις κρίσεις έρχονται να προστεθούν και να συνδυαστούν μεταξύ τους μορφές αλληλοβοήθειας, υποστήριξης και αλληλεγγύης, για να αντιμετωπισθεί η δημόσια πτώχευση, ενώ εμφανίζονται νέες μορφές κινητοποίησης των πολιτών παρακινούμενες συχνά από νέους πτυχιούχους. Οι τελευταίοι συχνά θεωρήθηκε ότι τοποθετούνται αρνητικά προς κάθε μορφή εργασίας αλλά και ιδιαίτερα προς τα συνδικάτα. Κατά πόσο ισχύει πού και κάτω από ποιες περιστάσεις; Ευρύτερα θα εξετάσουμε ποιες είναι οι εναλλακτικές κοινωνικές δυναμικές και πώς αυτές εκφράζονται.

Σε ποιο βαθμό τα δικαιώματα εκπροσώπησης των μισθωτών και των πολιτών έχουν ενεργοποιηθεί για να προωθήσουν εναλλακτικές μορφές κινητοποίησης; Σε ποιο βαθμό βρισκόμαστε σε μια διαδικασία ανανέωσης των πρακτικών που προωθούν μια

ΚΕΚΜΟΚΟΡ

πιο συστηματική έκφραση της άμεσης δημοκρατίας; Διαπιστώνουμε την εμφάνιση εδώ και εκεί σε διαφορετικές κλίμακες και με ποιες συνέπειες, κοινωνικο-πολιτικών συμβιβασμών που να σχετίζονται με τις διάφορες διαστάσεις της έμμισθης εργασίας (εργασία, καθεστώς απασχόλησης, εισόδημα, κοινωνική ασφάλιση...); Η κρίση δεν είναι, για παράδειγμα, μια ευκαιρία έστω και εξ ανάγκης, εμφάνισης νέων μορφών κατανάλωσης όπως η ανακύκλωση ή μια ευκαιρία στοχασμού πάνω στην υπάρχουσα διαίρεση της εργασίας (π.χ. μικροκυκλώματα στο εμπόριο) ή για την ανάπτυξη νέων μορφών αλληλεγγύης που παίρνουν τη σκυτάλη από το κοινωνικό κράτος (π.χ. μεταξύ ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικές γενιές ή μεταξύ συλλογικοτήτων). Θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε ποιες είναι σήμερα οι ουτοπίες που τροφοδοτούν τις συζητήσεις σχετικά με το μέλλον του κόσμου, και που διαμορφώνουν στο εξής νέες πρακτικές. Πρόκειται για νέες σκέψεις και θεωρήσεις ή μήπως πρόκειται για επανεμφάνιση των τρόπων αμφισβήτησης του παρελθόντος;